

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

Інформаційний посібник для вчителів
закладів загальної середньої освіти

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

Інформаційний посібник для вчителів
закладів загальної середньої освіти

Київ, 2019 рік

Публікація «Інклюзивне навчання: Інформаційний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти» розроблено в рамках проєкту «Інклюзивна реформа шкільної освіти в Україні: впровадження найкращих світових практик», який реалізується громадською організацією «Волонтерський Рух «Спільна допомога» (www.jointaid.org.ua) за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні (Київ).

Упорядники: Софій Наталія Зіновіївна, Найда Юлія Михайлівна

Дизайн: Ольга Полянська.

Ця публікація стала можливою завдяки підтримці посольства США в Україні. Зміст цього видання є відповідальністю громадської організації «Волонтерський Рух «Спільна допомога» і необов'язково відображає погляди Посольства США в Україні або Уряду Сполучених Штатів Америки.

ПОДЯКА

В Україні проживають десятки тисяч дітей із особливими освітніми потребами, і для нашої країни є надзвичайно актуальним питання вдосконалення та впровадження інклюзивної освіти. Протягом останніх років цей процес нарешті активізувався – в українських школах створюються інклюзивні класи, створюють інклюзивно-ресурсні центри. Попри це, Україні доведеться ще зробити величезну кількість роботи для того, щоб наблизитися до рівня інклюзивної освіти у США або країнах ЄС.

Ми дуже раді, що в Україні наявні справжні фахівці своєї справи, які прагнуть вдосконалюватися та підвищувати свій рівень знань задля того, щоб ефективно працювати з усіма дітьми. Ми висловлюємо вам нашу подяку. Ми впевнені, що ця публікація допоможе у вашій роботі, а ваша натхненна робота наблизить нас до справжньої інклюзивності освітнього середовища.

Ми вдячні Посольству США в Україні за те, що вони зробили реалізацію цього проєкту можливою. Також ми дуже вдячні за усвідомлення важливості вдосконалення інклюзивної освіти в Україні та прагнення зробити свій внесок у її розвиток.

У процесі реалізації даного проєкту ми бачимо, як багато в Україні працює педагогів, які навіть в умовах недофінансування та при відсутності необхідних ресурсів, сприяють інклюзії в своїх навчальних закладах. Ми хочемо підтримати вас у вашій роботі і показати, що разом ми здатні на великі зміни!

Ольга Мінчик, директорка ГО «Волонтерський Рух «Спільна допомога»

ЗМІСТ

Глосарій	5
Передмова	7
Інклюзивне навчання: сутність, принципи, переваги. Соціальна модель розуміння інвалідності.	8
Досвід Сполучених штатів Америки та інших країн у впровадженні інклюзивного навчання	18
Особливості організації освітнього процесу:	24
• організація освітнього середовища орієнтованого на потреби всіх дітей. Фізична, інформаційна доступність та доступність навчальних матеріалів	25
• команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Ролі і завдання членів команди. Партнерство з батьками. Залучення ресурсів.....	33
• асистент вчителя в класі з інклюзивним навчанням: основні функції і завдання, форми співпраці.....	43
• індивідуальна програма розвитку: спільне планування, реалізація та моніторинг успіхів. Визначення цілей за критеріями SMART	48
Знайомство з інструментами онлайн освіти	56
Використана література	59

ГЛОСАРІЙ

Адаптація освітнього процесу – підхід, що змінює характер навчання, не змінюючи суттєво зміст, понятійну сутність освітнього завдання та очікувані результати шляхом пристосування освітнього середовища, психолого-педагогічного процесу, освітньої програми, підбір методів та засобів навчання відповідно до індивідуальних потреб дитини.

Індивідуальна навчальна програма розробляється для тих учнів, які потребують певних адаптацій та/або модифікацій через особливості сприймання інформації чи засвоєння навчального матеріалу.

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання. (ВР України, Закон «Про освіту» від 05.09.2017 N2145-VIII).

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) – документ, що розробляється командою фахівців з метою якісного забезпечення освітнього процесу для дитини з особливими освітніми потребами. До команди входять: вчитель, асистент вчителя, додаткові фахівці, батьки дитини. В ІПР зазначають адаптації та модифікації, яких потребує дитина під час навчання, та додаткові спеціальні послуги, що зумовлені особливостями розвитку дитини.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета, і тижневу кількість годин.

Інклюзивна школа – заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання; використовує існуючі в громаді ресурси; залучає батьків; співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей; створює позитивний клімат в освітньому середовищі.

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) – надає послуги дітям з особливими освітніми потребами, які проживають (навчаються) у відповідній об'єднаній територіальній громаді (районі), місті (районі міста).

Інклюзія – процес активного включення в суспільні відносини всіх громадян, незалежно від фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей.

Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами – взаємоузгоджена комплексна діяльність фахівців за участі батьків дитини з особливими освітніми потребами, що спрямована на створення необхідних умов в освітньому процесі, спрямованих на розвиток особистості дитини, засвоєння нею знань, умінь і навичок, її самореалізації та соціалізації.

Модифікація освітніх програм – трансформація характеру викладення навчального матеріалу шляхом зміни освітніх цілей, змісту або концептуальної складності навчального завдання для конкретної особи з особливими освітніми потребами, у тому числі шляхом спрощення змісту та скорочення матеріалу, інтеграції двох або більше навчальних предметів.

Навчально-реабілітаційний центр – заклад загальної середньої освіти для дітей зі складними порушеннями розвитку, зумовленими складними порушеннями розвитку.

Особи з інвалідністю – особи, які мають стійкі фізичні, психічні, інтелектуальні чи сенсорні порушення, які під час взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній і ефективній участі у житті суспільства нарівні з іншими.

Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти – структурний підрозділ закладу післядипломної педагогічної освіти, основним завданням якого є методичне та аналітичне забезпечення діяльності ІРЦ.

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами;

Спільне викладання – така організація освітнього процесу в класі, коли два чи більше педагоги спільно проводять навчання в єдиному фізичному просторі (класі).

Універсальний дизайн в освіті – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

ПЕРЕДМОВА

Інклюзивна освіта стає все більшим пріоритетом для розвитку як національної політики, так і для розвитку успішних практик. Це пов'язано зі зростаючим розумінням суспільства важливості врахування і поваги до індивідуальних відмінностей різних людей; забезпечення основних прав і свобод людини, насамперед права на освіту.

Інклюзивна освіта, або створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в системі загальної освіти, є не лише проявом демократичності українського суспільства, яке має забезпечувати права своїх громадян, а й міжнародним зобов'язанням держави, пов'язаним з ратифікацією Україною Конвенції ООН Про права осіб з інвалідністю. У Статті 24 «Освіта» цієї Конвенції зазначено, що держави-учасниці Конвенції мають впроваджувати інклюзивну освіту на всіх рівнях системи освіти.

Забезпечення якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання передбачає надання додаткової підтримки, метою якої є допомога цим дітям в отриманні рівного доступу до загальної навчальної програми та всіх інших переваг від спільного навчання зі своїми однолітками за місцем проживання. Додаткову підтримку слід розуміти як додаткову до тих ресурсів, що зазвичай надаються загальноосвітнім навчальним закладом усім учням, які в ньому навчаються.

Публікація «Інклюзивне навчання» розроблена на основі результатів міжнародних і вітчизняних досліджень, аналізу української нормативно-правової бази.

Зміст публікації висвітлює основні питання, важливі для педагогів сучасного закладу освіти: організація освітнього середовища орієнтованого на потреби всіх дітей; психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу; партнерство з батьками; роль асистента вчителя в класі; індивідуальна програма розвитку; представлення досвіду інших країн.

Публікація є органічною складовою усіх навчально-методичних матеріалів, розроблених у сфері інклюзивної освіти, доповнює та розширює їх, пропонуючи нові можливості для навчання через представлення нових понять, рефлексію та професійний діалог.

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

Сьогодні інклюзивна освіта є не лише однією з фундаментальних засад розвитку освіти, але й філософією розуміння участі людини у житті суспільства.

Правовий аспект

Інклюзивна освіта як забезпечення права на рівний доступ до якісної освіти УСІХ дітей набуває все більшого значення і розвитку в Україні. Це пов'язано з багатьма чинниками, зокрема: активністю батьків дітей з порушеннями психофізичного розвитку щодо забезпечення можливості для їхніх дітей навчатися у загальноосвітніх навчальних закладах разом зі своїми однолітками та проживати в сім'ї, діяльністю громадських організацій, міжнародними зобов'язаннями держави, що зумовлюють відповідну державну політику та ін.

Найбільш фундаментальним втілення прав людини на міжнародному рівні стала Загальна Декларація ООН про права людини, що була прийнята Організацією Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, яка проголосила рівність прав усіх людей без винятку.

Серед інших численних міжнародних документів, ратифікованих Україною, важливими є Конвенція ООН про права дитини (1989р.)¹ і Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006р.)², де у Статті 24 «Освіта» зазначається, що «держави-учасниці Конвенції повинні впроваджувати інклюзивну освіту на всіх рівнях».

В Україні основними законодавчими документами, що захищають права та основні свободи громадян, є: Конституція України (1996р.), Закон України «Про Уповноваженого з прав людини» (1997р.), Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2013р.), Закон України «Про освіту» (2017р.).

Починаючи з 2011 року, відповідні зміни щодо забезпечення інклюзивної освіти введено у законодавчі та нормативно-правові документи, що стосуються усіх ланок освіти – дошкільної, загальної середньої, вищої освіти (*додаток з посиланнями на основні документи*).

¹ Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-ХІІ від 27.02.1991р.

² Закон України № 1767 – VI «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів ООН та Факультативного 2006р.)

Ідея інклюзії виникла внаслідок усвідомлення цінності людської багатоманітності та відмінностей між людьми і виключає будь-яку дискримінацію, відображає одну з головних ознак демократичного суспільства – усі діти є цінними й активними членами суспільства, які мають рівні права, зокрема, права на освіту, незважаючи на їхні особливості психофізичного розвитку.

Інклюзивна освіта передбачає, що бар'єри і труднощі у навчанні, з якими стикаються учні з особливими освітніми потребами у школах, відбуваються через існуючу практику освітнього процесу, а також через негнучкі методи навчання. *За умов інклюзивної освіти необхідно не адаптувати учнів до існуючих вимог школи, а реформувати заклади освіти, шукати інші педагогічні підходи до навчання таким чином, щоб враховувати індивідуальні потреби учнів.*

Уперше термін «інклюзивна освіта» був використаний у Саламанській декларації, що була прийнята на Всесвітній конференції у 1994 році за підтримки ЮНЕСКО, згідно якої інклюзивна освіта ґрунтується на певній системі *принципів* – базових вимог, виконання яких забезпечить її ефективність, а саме:

- кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та потреби; у процесі навчання;
- усі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- заклади освіти мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів, узгоджуючи різні види і темпи навчання;
- заклади повинні забезпечувати якісну освіту для всіх, розробляючи відповідні навчальні плани, вживаючи організаційні заходи, розробляючи стратегії викладання;
- діти мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм в освітньому процесі;
- інклюзивна освіта – найефективніший засіб, який гарантує солідарність, співучасть, взаємодопомогу, розуміння між дітьми.

Водночас, інклюзивна освіта не ставить за мету зробити всіх однаковими. Інклюзивна освіта в широкому розумінні передбачає створення рівних можливостей для всіх дітей з особливими освітніми потребами та забезпечення їхнього успіху в освітньому процесі й подальшому житті.

Основні поняття: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами

Інклюзивна освіта як концепція, філософія освіти (як наприклад, демократична освіта, громадянська освіта, особистісно-зорієнтована освіта тощо), у різних джерелах описується по-різному. Як сучасна концепція розуміння філософії освіти та напрям державної політики більшості демократичних держав світу, базується на підході **дотримання основних прав і свобод людини**.

Розрізняють вужче і ширше розуміння інклюзивної освіти. Вужче розуміння інклюзії – це «включення» дітей з порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю у заклади загальної середньої освіти. Ширше розуміння інклюзивної освіти полягає в позитивному ставленні до багатоманітності учнів, цінуванні та врахуванні відмінностей кожного учня³. <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/264/>.

Спільними для всіх визначень інклюзивної освіти є наступні положення:

- В основі інклюзивної освіти – підхід, що базується на забезпеченні права на освіту для усіх дітей, в тому числі дітей із соціально вразливих груп.
- Позитивне сприйняття багатоманітності – сприйняття індивідуальних відмінностей учнів як корисного ресурсу, а не як проблеми.
- Максимально значуща участь дітей в освітньому процесі, а не лише їхня фізична присутність у класі.
- Виявлення й усунення бар'єрів (фізичних, інформаційних, інституційних та негативного/упередженого ставлення)⁴. <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849r.pdf>

Відповідно до міжнародних документів, діти з особливими потребами – це особи до 18 років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, працюючі діти, діти-мігранти, діти – представники національних меншин, діти – представники релігійних меншин, діти із сімей з низьким рівнем доходів, безпритульні діти, діти, позбавлені батьківського піклування, ВІЛ-позитивні діти, а також діти, що мають інші захворювання.

³ Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посіб./[Тоні Бут]; пер. з англ. – К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015.

⁴ Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. ЮНЕСКО. – 2009.

*Закон України «Про освіту»*⁵ (2017) зазначає таке тлумачення термінів:

інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципі недискримінації, врахуванні багатоманітностей людини, ефективному залученні та включенні до освітнього процесу всіх його учасників;

інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей;

особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі, з метою забезпечення її права на освіту.

Відповідно, на основі міжнародних документів і чинного законодавства України можна зробити висновок, що діти з особливими освітніми потребами – це усі категорії дітей, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі для забезпечення їхніх основних прав і свобод, зокрема права на освіту.

ЮНЕСКО розглядає визначення дітей з особливими освітніми потребами як широке поняття. Зокрема, до таких дітей ЮНЕСКО відносить тих, які мають наступні порушення в розвитку: емоційні й поведінкові, мови і спілкування, труднощі в навчанні, затримка/обмеження інтелектуального розвитку, фізичні/нейромоторні, зору, слуху. Цей список також доповнюється дітьми, які виховуються у несприятливому середовищі; діти, які належать до етнічних меншин; безпритульні діти; діти, які живуть із ВІЛ чи СНІД.

⁵ www.zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ (2006 р.)

СТАТТЯ 24 ОСВІТА

1. Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя, прагнучи при цьому:

- a) до повного розвитку людського потенціалу, а також почуття гідності та самоповаги та до посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності;
- b) до розвитку особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а також їхніх розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі;
- c) до надання особам з інвалідністю можливості брати ефективну участь у житті вільного суспільства.

2. Під час реалізації цього права держави-учасниці забезпечують, щоб:

- a) особи з інвалідністю не виключалися через інвалідність із системи загальної освіти, а діти з інвалідністю – із системи безплатної та обов'язкової початкової або середньої освіти;
- b) особи з інвалідністю мали нарівні з іншими доступ до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти в місцях свого проживання;
- c) забезпечувалося розумне пристосування, що враховує індивідуальні потреби;
- d) особи з інвалідністю отримували всередині системи загальної освіти необхідну підтримку для полегшення їхнього ефективного навчання;
- e) в умовах, які максимально сприяють засвоєнню знань і соціальному розвитку, відповідно до мети повного охоплення, вживались ефективні заходи з організації індивідуалізованої підтримки.

3. Держави-учасниці надають особам з інвалідністю можливість формувати життєві та соціальні навички, щоб полегшити їхню повну й рівну участь у процесі освіти у житті членів місцевої спільноти. Держави-учасниці вживають у цьому напрямі належних заходів, зокрема:

- a) сприяють засвоєнню абетки Брайля, альтернативних шрифтів, підсилювальних та альтернативних методів, способів і форматів спілкування, а також навичок орієнтації та мобільності й сприяють підтримці з боку однолітків і наставництву;
- b) сприяють засвоєнню жестової мови та заохоченню мовної самобутності глухих;

с) забезпечують, щоб навчання осіб, зокрема дітей, які є сліпими, глухими чи сліпоглухими, здійснювалося з допомогою найбільш відповідних для особи з інвалідністю мови, методів і способів спілкування в оточенні, яке максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвитку.

4. Щоб забезпечити реалізацію цього права, держави-учасниці вживають належних заходів щодо залучення до роботи вчителів, зокрема й учителів з інвалідністю, які володіють жестовою мовою та (чи) абеткою Брайля, а також для навчання спеціалістів і персоналу, які працюють на всіх рівнях системи освіти. Таке навчання охоплює питання інвалідності й використання відповідних підсилювальних і альтернативних методів, способів та форматів спілкування, навчальних методик і матеріалів для надання підтримки особам з інвалідністю.

5. Держави-учасниці забезпечують, щоб особи з інвалідністю могли мати доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими. З цією метою держави-учасниці забезпечують, щоб для осіб з інвалідністю забезпечувалося розумне пристосування.

Стаття 24 розглядає інклюзивну освіту як засіб забезпечення поваги до людської різноманітності та найповнішого розвитку талантів, творчого потенціалу та вмінь дітей з інвалідністю.

Вона вимагає від держав-учасниць забезпечення розумного пристосування та належної підтримки в межах системи загальної освіти. Усі держави-учасниці конвенції повинні належним чином контролювати та відстежувати прогрес на шляху до повної реалізації. Для цього держави повинні її запровадити механізми, необхідні для сприяння, захисту та моніторингу виконання Конвенції.

Інклюзивна освіта – це процес покращення якості навчання та ступеню залучення всіх учнів. Таке навчання означає доступ, участь і досягнення вагомих результатів. Термін «інклюзивний» наголошує на необхідності особливої уваги до дітей, які є уразливими до виключення з освітнього процесу, і чий права на освіту часто порушуються.

Обмеження участі дітей з інвалідністю тривалий час розглядалися як безпосередні наслідки розладів та порушень. Традиційна термінологія інвалідності відображає цей медичний підхід, «націлюючись» на особу та нехтуючи оточенням як важливою складовою інвалідності. Ця термінологія зосереджена на медичних причинах і не бачить соціальної динаміки, тому в контексті прав людини вона породжує дуже тривожне явище, а саме – зводить людину до однієї категорії, маскуючи складність досвіду життя з інвалідністю.

Традиційне «медичне» розуміння інвалідності, що передбачає надмірний фокус на особі, не реагує на зміни ступеню участі та не здатне враховувати вплив навколишнього оточення.

Соціальна модель розуміння інвалідності.

Усі люди мають сильні і слабкі сторони. Важливо навчитися використовувати свої сильні сторони для компенсації тих моментів, де ми відчуваємо труднощі.

Незважаючи на перехід більшості суспільств до демократичних цінностей, ідей забезпечення соціальних прав і добробуту людини, протягом останніх десятиліть у світі розвивалась концепція соціального відторгнення (соціальної ізоляції), яку Європейський Союз визначив як процес, *за якого окремі індивіди не можуть повною мірою брати активну участь у житті суспільства.*

*Концепція соціального залучення (інклюзія, включення), що є протилежною концепції соціальної ізоляції, виникла у відповідь на зростаючу соціальну нерівність, що стала наслідком нових умов на ринку праці та невідповідності існуючої системи соціального забезпечення, яка не могла задовольнити потреби різних верств населення. Світовий Банк визначає соціальну інклюзію як одночасно результат і процес удосконалення того, *ня яких умовах люди беруть участь у житті суспільства* (<http://www.cdc.gov/ncbddd/developmentaldisabilities/facts.html>).*

Соціальна інклюзія також тісно пов'язана з дотриманням і захистом основоположних прав і свобод людини, які містяться в основних міжнародних Конвенціях та інших документах Організації Об'єднаних Націй (ООН) – провідної організації, що займається питаннями захисту прав людини, а також є визнаним міжнародним законотворцем вже понад півстоліття.

Ставлення до людей з інвалідністю змінювалося упродовж тисячоліть – від агресії до розуміння необхідності піклуватися про таких людей, від розуміння можливості навчання для деяких категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку – до визнання необхідності забезпечення можливостей для здобуття освіти як невід'ємного права усіх дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами.

Інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, ця еволюція є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з інвалідністю, а також спричиняється бар'єрами середовища.

Відповідно, розвивалися різні моделі розуміння інвалідності чи особливих потреб. Нам важливо розуміти відмінності між двома останніми – медичною та соціальною.

- **Медична модель**, на основі якої була створена система спеціальної освіти, у центрі уваги вбачає «дефект», «ваду», порушення розвитку. Усі зусилля фахівців спрямовані на мінімізацію впливу порушення на розвиток і навчання дитини – іншими словами, на **корекцію**.
- **Соціальна модель**, яка була представлена у Конвенції ООН про права осіб інвалідністю, вперше змінила бачення причин труднощів, з якими зіштовхуються особи з особливими потребами. Вона змістила центр із «порушень», до тих бар'єрів, які існують у зовнішньому середовищі (фізичні, інформаційні, інституційні, ментальні).

Якщо перенести поняття соціальної інклюзії у сферу освіти, тоді інклюзивну освіту чи інклюзивне навчання можна тлумачити як надання додаткової підтримки дітям, які з тих чи інших причин не можуть брати активну участь в освітньому процесі.

Інклюзія (інклюзивне навчання) відображає соціальну модель розуміння інвалідності чи особливих потреб на противагу інтеграції, яка відображає медичну модель. Основна відмінність – соціальна модель пов'язує труднощі дитини в освітньому процесі не стільки з порушеннями її розвитку, скільки з перешкодами у зовнішньому середовищі. Інклюзивне навчання, перш за все, – це забезпечення права кожної дитини на освіту, що зазначено в усіх національних документах (Конституція України, Закон «Про освіту» і т.д.), а також в міжнародних документах, ратифікованих Україною (Конвенція ООН про права дитини (стаття 23), Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (стаття 24).

Єдине визначення інклюзивного навчання відсутнє, але його опис міститься в документах багатьох міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Світовий Банк, Організація економічної співпраці та розвитку та ін.)

Важливим документом, що забезпечує спільне розуміння інвалідності та є основою міжвідомчого підходу, є Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ – ДП). Її використовують як підґрунтя для розвитку системи реабілітації, раннього втручання та інклюзивної освіти, для розроблення державної політики.

Функціонування та обмеження життєдіяльності розглядаються через МКФ як взаємодія між навколишнім середовищем та станом здоров'я людини, що надає можливість ефективного планування послуг для людей з інвалідністю.

Інклюзивна освіта має низку переваг для різних ключових осіб: дітей з особливими освітніми потребами та їхніх однолітків, педагогів, батьків, керівників закладів освіти, суспільства в цілому. На шляху до інклюзивного навчання також є багато перешкод: фізичні, інформаційні, інституційні, ментальні. Важливо вміти їх визначати і шукати додаткові ресурси (за потребою) для подолання цих перешкод.

- *Діагноз не дає педагогам достатньо корисної інформації, якою вони могли б скористатися в рамках своєї педагогічної діяльності. Педагогам потрібна інформація про сильні сторони і здібності дитини, ще більше вони потребують інформації про реальний досвід навчання дітей та їхню участь в освітньому процесі. Діти з однаковим діагнозом будуть відрізнятися між собою щодо їхніх здібностей до взаємодії з іншими дітьми, навчання та адаптації до різних конкретних вимог у класі.*
 - *Отже, ідея інклюзивної освіти чи інклюзивного навчання полягає у створенні сприятливих умов. Таким чином, розуміння особливих освітніх потреб дитини необхідне для отримання інформації щодо того, як створити ці умови.*
 - *Ідея інклюзивної освіти полягає у забезпеченні навчання і участі в освітньому процесі. Таким чином, педагогам необхідно знати, яким чином порушення розвитку впливають на участь, і що можна зробити, щоб максимально зменшити цей вплив.*
-

Переваги інклюзивного навчання для:

- *Дітей з особливими освітніми потребами (можливість не відлучатися від сім'ї, як у випадку інтернатних закладів; можливість взаємодії з однолітками, бачити різні моделі поведінки своїх однолітків, на відміну від спеціальних закладів освіти; доступ до ресурсів місцевої громади тощо)*
- *Решти дітей (розуміння багатоманітності, можливість отримання відповідного досвіду – наприклад: вивчити окремі елементи жестової мови (якщо у класі є дитина, яка нею користується), взаємодії з дитиною, яка користується інвалідним візком та ін.*
- *Батьків дітей з особливими освітніми потребами (реалізація їхнього бажання бачити свою дитину*

такою, «як усі»; можливість брати участь у прийнятті рішень щодо навчання своєї дитини (як член команди); можливість спілкування з іншими батьками тощо).

- *Батьків інших дітей* (розширити своє розуміння інклюзивної освіти, можливість підтримати інших батьків).
- *Педагогів* (в інклюзивному класі педагог, працюючи з дітьми з особливими потребами, урізноманітнює свій педагогічний арсенал: набуває нових знань і навичок (співпрацюючи з іншими фахівцями, батьками, читаючи додаткову літературу, спілкуючись з колегами).
- *Суспільства в цілому* (економічні переваги: дослідження свідчать, що система інклюзивної освіти є економічно вигіднішою, ніж підтримка двох паралельних систем – загальної і спеціальної; ціннісні переваги: розвиток толерантності та ін.)

Як підсумок:

- ✓ Інклюзивна освіта (інклюзивне навчання) передбачає надання додаткової підтримки в освітньому процесі (постійної чи тимчасової) дітям, які її потребують – дітям з особливими освітніми потребами.
- ✓ Діти з особливими освітніми потребами можуть охоплювати різні групи дітей. Матеріали ЮНЕСКО визначають такі групи, як діти з порушеннями розвитку, діти – представники національних/етнічних меншин, діти, позбавлені батьківського піклування, діти сімей-біженців та ін.
- ✓ У сучасному світі відбулася зміна щодо розуміння особливих потреб, які розглядаються як наслідок взаємодії людей з порушеннями розвитку з бар'єрами зовнішнього середовища – соціальна VS. медична моделі.
- ✓ Так само відрізняються процеси, які пов'язані з цими моделями – інтеграція (медична модель) та інклюзія (соціальна модель).
- ✓ Для педагогів не стільки важливо знати діагноз дитини, скільки важливо знати, які зміни потрібно внести у методи викладання, середовище тощо, для того, щоб забезпечити максимально активну і значущу участь УСІХ дітей у житті класу та школи.

ДОСВІД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА ІНШИХ КРАЇН У ВПРОВАДЖЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У Сполучених Штатах Америки, в країні із загально визнаними демократичними цінностями та законодавчим дотриманням прав людини, концептуальні підходи до ідеї „Освіта для всіх” виникли у результаті руху демократичних сил проти расизму та расової сегрегації. Розвиток демократичних тенденцій закономірно призвів до перенесення ідей расової інтеграції на проблеми осіб з порушення функцій, які перебували на той час в системі соціальної сегрегації. 70-ті роки ХХ ст. ознаменувалися кількома гучними судовими позовами, у яких обстоювалося право на освіту осіб з функціональними порушеннями у системі загальної освіти. Ці позови були задоволені і сприяли виробленню відповідних законодавчих актів.

Першим на шляху до забезпечення права на освіту для всіх став Закон 94–142 (Individuals with Disabilities Education Act) прийнятий у 1975 році. Закон гарантував право на одержання освіти без обмежень всіх без винятку осіб, в тому числі і дітей з особливостями розвитку. Таким чином було створене правове підґрунтя для розвитку інтегрованого, а пізніше й інклюзивного навчання.

Утім, варто зазначити, що в США децентралізована система освіти і кожен штат має свою освітньо-правову базу, якою керуються управлінські освітні структури. Тому загальнодержавний Закон 94–142 визначив основні правові освітні тенденції, однак не заперечував варіативності їхньої реалізації.

У 1990 році Закон був доповнений «Актом про навчання осіб з особливими потребами», який у 1995 році затверджено Конгресом США.

Важливо зазначити, що упродовж цих п'яти років тривали наукові дослідження і дискусії в яких розроблялась та обґрунтовувалась педагогічна теорія "винятковості", яка стала визначальною для розуміння особливим потреб дитини, в тому числі й в освітньому просторі.

Як зазначають дослідники, зокрема Джуді Лупарт, Чарльз Веббер педагогічна теорія «винятковості» визнає, що більшість дітей, не зважаючи на різноманітність дитячої популяції, має середні показники розвитку, у тому числі і навчальні здібності. Однак, певна кількість дітей має відмінні від середніх показники, а, відповідно, з педагогічної та соціальної точок зору, характеризуються як ті, які мають особливі потреби. До їх числа входять діти, які мають як виняткові здібності або таланти, так і діти з фізичними, психічними, соціальними відмінностями. В теорії "винятковості" сам термін "винятковість" використовується для позначення помітної відмінності середніх показників, з точки зору фізичних, інтелектуальних або поведінкових характеристик. Це подвійне поняття, яке може вказувати як на помітні переваги, так і на значущі труднощі. Винятковість визначається в кожній з трьох основних сфер людської життєдіяльності: когнітивній, фізичній і соціально-емоційній.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що розроблена педагогічна теорія „винятковості" має глибоке соціально-суспільне підґрунтя. Цілком закономірно, що виникла вона саме в США – у країні з найбільш широким розмаїттям національних, етнічних та расових відмінностей, що варто враховувати, та сформованим громадянським суспільством, яке, в цілому (на загал), розвивається без тоталітарних ідеологічних упереджень. Саме ця сучасна теорія стала філософією інклюзивного навчання, оскільки визнає та враховує відмінності між людьми за будь-якою ознакою і зорієнтована на задоволення потреб, що мають різне підґрунтя та виникли за різних обставин.

Закон 94–142 та «Акт про навчання осіб особливими потребами» стали нормативно-правовою основою для реформування системи спеціальної освіти і впровадження інклюзивного навчання в масових школах. Утім, як засвідчує аналіз опублікованих зарубіжних матеріалів та власний досвід тісної співпраці в процесі реалізації міжнародних проектів з американським фахівцями в галузі спеціальної освіти, зокрема з Деборою Зиглер, Виконавчим директором Ради для особливих дітей при Уряді США та Дейвом Роузом, консультантом цієї Ради, система освіти для «особливих дітей» у США є різновариантною та багатомодельною.

Закон 94-142 визначає ціллю освітнього процесу підготовку дитини до самостійного життя.

Основні гарантії зазначені у цьому документі:

- безкоштовне здобуття освіти відповідного рівня за рахунок держави; розробка індивідуальних навчальних планів; розробка освітніх програм, які мають відповідати потребам кожної дитини.
- Належне оцінювання можливостей та досягнень дитини.
- Створення сприятливого освітнього середовища: зміни шкільних приміщень; навчання дітей з особливими освітніми потребами разом з однолітками в одному класі; залучення до всіх уроків та позашкільних занять.
- Участь батьків у прийнятті рішень: спільна участь батьків та дітей у розробленні та перегляді індивідуального навчального плану; доступ батьків до результатів оцінювань.

«Акт про навчання осіб з особливими потребами» передбачає наявність:

Індивідуальної навчальної програми (ІНП), якою забезпечуються всі діти, які її потребують. Ця програма передбачає:

- визначення мети, короткотривалих та довготривалих завдань;
- перелік послуг та спеціальних програм, які має одержати та за якими має навчатися учень з особливими потребами;
- зазначення тривалості навчання та одержання послуг із зазначенням конкретних дат;
- опис процедури оцінювання, яка буде використовуватися для визначення навчальної успішності.

Так у ІНП розробляє група спеціалістів на чолі з педагогом відповідного класу. Активну участь у складанні програми беруть батьки, оскільки з ними погоджуються всі моменти, які стосуються перебування дитини в школі.

У 2004 році, Закон 94–142 і Акт набули своєї остаточної редакції, і на сьогодні ці нормативно-правові документи є законодавчою основою для розвитку інклюзивної освіти на всі території США. Разом з тим, і сьогодні відбуваються судові позови та серйозні конфліктні ситуації в різних штатах країни щодо проблеми інклюзивного навчання, що свідчить про наявність проблемних питань у цій сфері. Втім, функціонування розгалуженої системи підтримки для дітей з особливими потребами, центрів надання послуг соціальної і фізичної реабілітації, супроводу педагогічних працівників, забезпечує стабільність для реалізації інклюзивної практики.

Цікаві факти:

- заклади освіти – школа або дитячий садок – архітектурно доступні не зважаючи на «вік» споруди. Більшість будівель мають один поверх, якщо поверхів декілька, будівля оснащується ліфтами, зручними для пересування переходами та додатковим засобами переміщення (наприклад додаткові ходунки, спеціально пристосовані велосипеди, вертикалізатори та візки);
- важливо підкреслити зручність пересування всіма приміщеннями: освітлення, маркування підлоги, сходи, двері, поруччя на стінах в коридорах, надписи шрифтом Брайля або тактильні спрямовувачі супроводжують пересування дитини закладом освіти і на подвір'ї;
- прибудинкова територія також архітектурно доступна, наприклад дорожнє покриття
- обов'язково є кімната для розвантаження, в якій розташовано зручні для відпочинку меблі, туалетне приміщення, місця для індивідуальної роботи;
- для дітей, які навчаються за індивідуальною початковою програмою, формується індивідуальний розклад, в якому поєднуються заняття зі всім класом або групою, індивідуальні заняття, додаткові заняття з фахівцями, які можуть відбуватись як в закладі освіти, так і за його межами, із зазначенням особи, яка супроводжує дитину. Також у розкладі визначається навантаження асистента;
- заклад освіти може мати працівників, які надають додаткові освітні послуги, які пов'язані з навчальним процесом, однак у більшості закладів освіти кількість додаткових працівників (спеціальних педагогів) обмежена. Частіше використовується підхід «запрошеного фахівця» для консультування педагогів та шкільної команди. Спеціальні послуги фахівців діти частіше за все отримують в центрах за межами території закладу освіти;
- для надання додаткової підтримки, використовується підхід спільного викладання на тих уроках/заняттях, де підтримка особливо потрібна;
- на різних уроках/заняттях дітей з особливими потребами можуть супроводжувати різні асистенти або інші педагоги, які надають підтримку у навчальному процесі. Такий підхід використовується для розвитку комунікаційних навичок з різними людьми;
- не весь робочий час учитель проводить на уроках. Працюючи вісім годин в день, вчитель лише п'ять годин працює з дітьми, інший час розплановано впродовж тижня на зустрічі з командою супроводу, обговорення з асистентом планів на тиждень, самонавчання, роботу з документацією;
- спілкування з батьками переважно відбувається в електронному форматі;
- команда закладу освіти самостійно визначає напрями роботи і розробляє індивідуальну навчальну програму, визначає необхідні додаткові освітні послуги, звертаючись до зовнішніх фахівців лише за потреби.

Окрім цього, під інклюзивною освітою в США розуміється включення не лише дітей з особливими освітніми потребами, а і загалом включення дітей із найрізноманітніших груп. Натомість в Україні інклюзія поки що розглядається лише крізь призму стану здоров'я та порушень психофізичного розвитку.

Під інклюзивною освітою в США розуміються школи, навчальні центри та освітні системи, які відкриті для усіх дітей та гарантують, що усі діти навчаються та беруть у них участь. Для того, щоб це відбулося, вчителям, школам та системам, можливо, варто буде змінитися, щоб вони могли враховувати різноманіття потреб учнів та враховувати їх в усіх аспектах шкільного життя. При цьому, інклюзивна освіта керується наступними принципами:

- кожна дитина має невід'ємне право на освіту на основі рівності можливостей;
- жодна дитина не може бути виключеною чи піддаватися дискримінації у сфері освіти за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного, етнічного чи соціального походження, інвалідності, народження, бідності чи іншого статусу;
- усі діти можуть навчатися і отримувати користь від освіти;
- школи адаптуються до потреб дітей, а не діти адаптуються до потреб школи;
- погляди дітей мають вислуховуватися та сприйматися всерйоз;
- індивідуальні відмінності між дітьми є джерелом багатства і різноманітності, а не проблемою;
- різноманіття потреб і темпів розвитку дитини вирішується шляхом широкого та гнучкого реагування.

Окрім цього, важливим компонентом інклюзивної освіти у США є розробка так званого інклюзивного розкладу. Тобто, усі заняття повинні плануватися таким чином, щоб передбачати участь різноманітних груп. Наприклад, в американських школах в програму занять включають історію ЛГБТ-руху, історію боротьби за свої права афроамериканців та суфражисток. У деяких штатах необхідність розробки інклюзивного розкладу трансформувалася у закон, тобто, носить обов'язковий характер для освітніх закладів.

Антидискримінаційна перевірка підручників, яка відбувалася в Україні, була першим кроком до розгляду інклюзії щодо дітей із різних спільнот. Так, в нашій країні повинні з'являтися підручники, які не поширюють гендерні стереотипи (наприклад, мама миє посуд, а тато забиває цвях, як це часто зустрічалося у підручниках з математики) та які демонструють наявність в Україні різноманітних спільнот та сімей. Вчителі під час проведення уроків так само можуть поширювати інформацію про багатоманітність нашого суспільства.

З досвідом інших країн ви можете ознайомитись на сторінках видань:

Основи інклюзивної освіти: [навч.-метод. посіб.] / За заг. ред. А. А. Колупасової. – К.: «А.С.К.», 2012. – 307 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. – 300с. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Якщо у вас у класі є дитина з особливими освітніми потребами, вам потрібно пам'ятати про такі важливі аспекти організації успішної інклюзії:

- Додаткова допомога з боку асистента вчителя.
- Необхідність розроблення індивідуальної програми розвитку для дитини з порушеннями психофізичного розвитку.
- Особливості організації фізичного середовища, яке має відповідати принципам універсального дизайну.
- Співпраця з додатковими фахівцями, зокрема з вчителем-логопедом, практичним психологом, спеціальним педагогом та ін.
- Особливості співпраці з батьками дитини з особливими освітніми потребами.

Розглянемо ці аспекти детальніше.

Особливості організації фізичного середовища, яке має відповідати принципам універсального дизайну.

Багато дослідників називають освітнє середовище «третім учителем», який разом із батьками і педагогами здійснює суттєвий вплив на розвиток і навчання дитини

(Ізел, Ребекка та Екселбі, Беті, 2001).

Як стверджують дослідники, освітнє середовище має бути привітним і цікавим для дитини. Незнайоме середовище, як і незнайомі люди, можуть викликати у дитини стресову реакцію, яка може мати негативний вплив на навчальні здібності дитини. Освітнє середовище, яке містить домашні елементи, допомагає дітям почувати себе комфортно і сприяє їхнім пізнавальним здібностям.

Разом із тим, середовище має містити різноманітні нові й цікаві речі, бо певний рівень новизни та незвичності спонукає до появи пізнавального інтересу. Також потрібно пам'ятати, що різні аспекти середовища можуть мати різний рівень стимуляції, що впливає на поведінку та діяльність дітей. Наприклад, великий простір заохочує до руху, в той час, як невеликі осередки з книгами, м'якими меблями заохочують до спокійних занять, читання, творчої роботи.

Завданнями добре організованого освітнього середовища є:

- підтримка роботи педагога;
- заохочення до розвитку незалежності та компетентності дітей;
- збільшення ефективності роботи персоналу;
- сприяння залученню дітей до щоденних видів діяльності;
- зменшення проблем із поведінкою дітей;
- сприяння відповідній соціальній взаємодії між дітьми;
- забезпечення структурованості та передбачуваності.

Розрізняють три взаємопов'язані компоненти освітнього середовища:

- Фізичне середовище: організація і дизайну усього приміщення школи та прилеглої території з особливим акцентом на класні кімнати, навчальні матеріали, меблі, коридори, туалетні приміщення, сходи тощо.
- Соціальне середовище: взаємодія, яка відбувається між дітьми, дітьми і педагогами, дітьми, педагогами і батьками.
- Структурне середовище: час, послідовність, тривалість видів діяльності впродовж дня

Аналіз праць, присвячених ролі фізичного середовища, демонструє велике значення такого критерія якості освітніх програм, як безпека. Це означає, що внутрішній і зовнішній простір закладу освіти не має містити жодних небезпечних предметів, які можуть зашкодити дитині під час навчання, дослідження та пізнання. Безпека і здоров'я дитини, як важливі критерії якості освітніх програм, також мають передбачати існування стандартних процедур, таких як користування туалетом, приготування і прийом їжі.

Однією з важливих характеристик концепції «Нова українська школа» є компетентнісний підхід, що передбачає формування не лише знань і навичок, а й відповідних цінностей. Які ж цінності мають формуватися у закладі освіти?

Свого часу Тоні Бут і Мел Ейнскоу, відомі британські автори «Індексу інклюзії», визначили інклюзивну освіту як впровадження інклюзивних цінностей. Наголошуючи на важливості ціннісного підходу, вони зазначали, що будь-які кроки у напрямі розвитку інклюзивної освіти будуть формальними, якщо вони не будуть пов'язані з глибокими внутрішніми переконаннями.

В «Індексі інклюзії» зазначені цінності, які сприяють розвитку інклюзивного закладу освіти. Такими цінностями є наступні: рівність, права, участь, спільнота, повага до багатоманітності, сталий розвиток, ненасильство, довіра, співчуття, чесність, мужність, радість, любов, надія, оптимізм і краса. Зазначений список є результатом численних обговорень з педагогами, учнями й іншими людьми у багатьох країнах світу.

Як здійснити самооцінку закладу освіти для інклюзивного розвитку можна знайти за посиланням:

<http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/264/>

Деякі особливості облаштування фізичного середовища, зумовлені додатковими потребами дітей (фізичними, сенсорними, психологічними та ін.) розглядалися у попередніх розділах. Тому у цій частині ми б хотіли коротко зупинитися на понятті універсального дизайну, яке закріплено в документах Ради Європи, Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, зокрема у статті 2 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Універсальний дизайн означає дизайн предметів, оточення, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально придатними для користування усіма людьми без необхідності в адаптації або спеціального дизайну.

Універсальний дизайн є економічним підходом, що задовольняє потреби всіх користувачів уже на початковому етапі розробки та проектування та виключає майбутні нераціональні витрати.

Універсальний дизайн в освіті – це підхід, що забезпечує філософську основу для розробки широкого спектру навчальних продуктів та навколишнього середовища з урахуванням потреб усіх учнів із самого початку. Це стосується всіх аспектів навчання: програми, навчального плану, оцінювання знань, викладання, шкільного дизайну, бібліотеки, спортивних майданчиків, методів викладання тощо.

Це надзвичайно важливо для учнів з особливими освітніми потребами, яким потрібна додаткова підтримка у процесі засвоєння загальної навчальної програми. *Цим учням необхідне освітнє середовище з компонентами універсального дизайну в освіті, середовище, де кожного дня упродовж усього навчального року викладання є гнучким, неупередженим та доступним для кожного учня.*

Водночас важливо не забувати про вчителів, які добре володіють різними методами викладання і таким чином також забезпечують універсальний дизайн у навчанні. Ці вчителі знають, планують та використовують принципи універсального дизайну в щоденній практиці для того, щоб забезпечити доступність освіти для усіх учнів.

Найбільша перевага універсального дизайну в освіті – *викладання стає гнучким, неупередженим та доступним* із великою кількістю альтернатив, які воно надає вчителям. За допомогою універсального дизайну вчителі можуть залучити кожного окремого учня, як з інвалідністю, так і без неї, створюючи основу для взаємодії з навчальною програмою таким чином, щоб це найкраще відповідало індивідуальним навчальним стилям учнів. За допомогою універсального дизайну вчителі можуть реалізовувати диференційоване викладання, прискорювати або уповільнювати швидкість викладання, надавати учням альтернативні варіанти для демонстрації своїх навчальних результатів.

Наприклад, якщо учень...

- *краще засвоює матеріал під час читання*, він може використовувати комп'ютер для того, щоб читати інформацію вголос або промовляти нові слова;
- *потребує підказки, де знайти відповідь, і текст* (або комп'ютер) можуть підказати, де їх шукати, щоб успішно виконати завдання;
- *робить зусилля, щоб засвоїти основні поняття або організувати інформацію*, він може використовувати графічний планшет – на папері або за допомогою комп'ютерної програми;
- *краще засвоює матеріал, який написаний великими літерами і без малюнків*, які можуть відволікати його увагу, програмне забезпечення можна налаштувати для відповідного шрифту або вилучити малюнки;
- *може краще пояснити свої міркування*, коли записує на дошці або за допомогою комп'ютера, аніж за допомогою ручки та паперу;
- *не може працювати біля дошки, а використовує ті речі, які знає краще*: перемикач або голосові команди, які можуть допомогти краще продемонструвати свої результати.

Багато видів підтримки, що надається в рамках універсального дизайну, у тому числі допоміжні технології, належать до сфери спеціальної освіти. Проте ця підтримка має бути *інклюзивною – підтримкою для всіх учнів, які мають чи не мають порушення розвитку*.

Коли вчителі досягають цього розуміння, вони можуть співпрацювати ефективніше, оскільки всі вони здатні зосередитися на впровадженні практик, використовуючи навчальні стратегії та існуючі модифікації.

У контексті організації освітнього процесу і середовища основні принципи універсального дизайну мають таке трактування:

❖ **Рівноправне використання:**

архітектурно доступне та безпечне шкільне середовище; навчальні матеріали підготовлені таким чином, що можуть бути використані учнями з різними функціональними порушеннями; веб-сайт школи розроблений так, що інформація на ньому доступна учням і дорослим з порушеннями зору та слуху.

❖ **Гнучкість користування:**

навчальний процес відповідає широкому спектру індивідуальних можливостей учнів; забезпечує гнучкі методи навчання, викладання, представлення навчального матеріалу; навчальні плани і освітні програми відповідають особливостям розвитку дітей.

❖ **Просте та зручне використання:**

навчальні матеріали є простими для використання незалежно від навичок і досвіду учнів; лабораторне обладнання з чіткими та інтуїтивно зрозумілими кнопками управління.

❖ **Сприйняття інформації з урахуванням різних сенсорних можливостей:**

використання кольору, світла, звуків, текстури; легкий доступ до інформаційно-комунікаційних технологій.

❖ **Припустимість помилок:**

учні мають мати вдосталь часу, щоб надати відповідь на запитання; використання навчального програмного забезпечення, яке має вказівки/застереження при неправильному виборі учнем.

❖ **Низький рівень фізичних зусиль:**

двері, які легко відчиняти учням з різними функціональними порушеннями; застосування ергономічних вимог/деталей (наприклад, дверні ручки, меблі).

❖ **Наявність необхідного розміру і простору:**

учні з різними функціональними порушеннями мають можливість вільного доступу до усіх елементів навчального середовища та вільного переміщення; вхід до шкільної будівлі має бути один для всіх.

Універсальний дизайн забезпечує не лише рівний доступ до інформації. Універсальний дизайн дає учням змогу контролювати методи доступу до інформації, водночас вчитель стежить за навчальним процесом, ініціює його, обирає ті чи інші методи навчання.

Університет штату Огайо, Партнерський грант для покращення якості вищої освіти для студентів з інвалідністю (<http://wv.acs.ohio-state.edu/grants/dpg/fastfact/undesign.html>)

- Універсальний дизайн передбачає увесь спектр багатоманітності під час навчання у класі – учні можуть навчатися краще, або гірше середнього рівня, кожен учень має свої індивідуальні сильні та слабкі сторони.
- Універсальний дизайн базується на загальній навчальній програмі, яка *викладається гнучко, для того, щоб залучати всіх учнів.*
- Універсальний дизайн надає *усім учням* можливість *досягнути прогресу* за однаковими стандартами, а не встановлює окремі, «альтернативні стандарти». Він висуває високі очікування для всіх і не зменшує навантаження навчальної програми для учнів з особливими освітніми потребами.
- Універсальний дизайн є інклюзивним: навчальні методи та допоміжні технології інтегруються або доступні від самого початку; вчителю не потрібно їх додавати під час навчального процесу.

Розумне пристосування.

Як і універсальний дизайн, поняття розумного пристосування тісно пов'язане з аспектом доступності.

Розумне пристосування означає «...внесення, коли це потрібно (в конкретному випадку), необхідних і доречних модифікацій і корективів, що не стають несумісними чи не виправданими для забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод»⁶. Спільним для цих понять є забезпечення всіх прав людей з інвалідністю; головна відмінність полягає у масштабі завдань, які покладені в їх основу.

⁶ Конвенція ООН про права інвалідів, 2006

Універсальний дизайн передбачає максимальне врахування усіх індивідуальних особливостей користувачів того чи іншого продукту, послуги ще на етапі планування їх дизайну (в освіті – навчальної програми, методів викладання тощо), розумне пристосування здійснюється, коли продукт чи послуга вже створені, але потребують їх адаптації відповідно до індивідуальних особливостей користувачів (в освіті – учнів, педагогів, батьків).

Розумне пристосування не є глобальною, всеохоплюючою стратегією доступності. Це конкретні заходи, спрямовані для розв'язання чітко визначених завдань стосовно конкретної людини або цільової групи. Його слід розглядати як доповнення до загальних заходів щодо доступності, але воно ніколи не зможе замінити зусилля, спрямовані на всеосяжне забезпечення безбар'єрного середовища.

Надання послуг персонального супроводу незрячим клієнтам у магазині є прикладом розумного пристосування. Запрошення перекладача жестової мови до поліклініки, в разі прийому пацієнта з порушенням слуху – так само є позитивною практикою інтегрованих послуг, яка відноситься до визначення розумного пристосування. Розумним пристосуванням вважатиметься надання гнучкого графіку робочого дня чи переведення на дистанційну форму роботи людини з певними функціональними обмеженнями.

Пандуси, підйомні пристрої будуть також прикладами розумного пристосування у випадку неможливості реконструкції певної споруди (наприклад, пам'ятка архітектури) під потреби маломобільних відвідувачів.

Проте, інколи ретельно сплановане освітнє середовище не відповідає усім потребам дітей.

Відповідно, виникає потреба у здійсненні певних адаптацій:

- ✓ *розширення проходу між меблями* для вільного пересування дитини в інвалідному візку;
- ✓ *забезпечення навчальних матеріалів, надрукованих шрифтом Брайля* для незрячої дитини;
- ✓ *зображення основних знаків жестової мови* та введення їх в навчальну програму для нечуючих дітей та інші.

Хоча діти з особливими освітніми потребами користуються тими ж меблями і навчальними матеріалами, що й інші діти, інколи вони можуть потребувати більш спеціалізованого обладнання.

Тому для педагога важливо знати про додаткові потреби таких дітей, щоб *здійснити необхідні зміни в освітньому середовищі ще до того, як дитина прийде у клас*. Корисним ресурсом у цьому є батьки дитини з особливими потребами та інші фахівці.

Плануючи можливі зміни, педагог має спиратися на сильні сторони і потреби таких дітей.

Наприклад, дитина з проблемами зору потребує середовища, яке є фізично передбачуваним і безпечним: речі постійно знаходяться на своїх місцях, двері не залишаються відчиненими.

Така постійність в організації середовища є також важливою і для дитини з емоційними розладами. Наприклад, доцільним видається у такому випадку організувати місце для проведення ранкових зустрічей якнайближче до місця, де любить «гніздитися» така дитина.

Для гіперактивних дітей відкриті, довгі коридори чи інші місця є певним запрошенням до бігу, тому, важливо уникати цього.

Під час планування організації навчального середовища для дітей з порушеннями зору важливо подбати про забезпечення їх мобільності та незалежності.

- *Незалежність – передбачає можливості робити власний вибір та вести самостійне життя.*
- *Мобільність – ключове поняття для всіх осіб з порушеннями зору. Ступінь незалежності, якого може досягти людина, тісно пов'язаний з тим, наскільки вона мобільна.*

Незалежне пересування у навколишньому середовищі потребує двох взаємозалежних та однаково важливих навичок:

- *орієнтація – усвідомлення простору та розуміння в ньому «положення тіла»; процес використання усіх органів чуття для того, щоб визначити своє положення стосовно всіх інших об'єктів оточення.*
- *мобільність – можливість безпечно пересуватися в навколишньому середовищі.*

Як підсумок:

Забезпечуючи дітям безпечне середовище і адаптуючи його з урахуванням конкретних навчальних потреб, педагог сприяє тому, щоб діти співпрацювали, брали участь у різних видах діяльності, не боялися ризикувати і братися за більш складні завдання як в освітньому процесі, так і в повсякденних ситуаціях. Територія закладу освіти та ресурси місцевої громади також є цінними складовими для створення безпечного та інклюзивного середовища.

Визначальним у забезпеченні інклюзивної освіти є поняття додаткової підтримки або додаткових ресурсів, які можуть охоплювати людські, матеріальні та фінансові ресурси. Серед зазначених ресурсів велике значення відіграють людські ресурси; наявність додаткових педагогів, асистента вчителя та інших фахівців; наявність навчальних програм для педагогів та іншого персоналу, спрямованих на їх підготовку до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Одна з важливих умов впровадження інклюзивного навчання у закладі освіти – організація професійного співробітництва, результатом якого має стати освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного розвитку всіх учнів, у тому числі й учнів з особливими освітніми потребами

Особливістю психолого-педагогічного супроводу в умовах інклюзії є індивідуальний підхід до вирішення завдань особистісного розвитку, навчання і виховання дитини. Результативність психолого-педагогічного супроводу залежить від координованості дій усіх як педагогів так і фахівців.

Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному закладі – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди педагогів, фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, її самореалізації та інтеграції в соціум.

Батьки – важлива частина команди супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Вони є джерелом інформації, необхідної фахівцям для ефективної організації психолого-педагогічного супроводу дитини.

Загалом, для забезпечення ефективного інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, є необхідним створення таких умов:

- раннє виявлення порушень розвитку і надання психолого-педагогічної допомоги;
- комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини з встановленням особливих освітніх потреб та позитивних сторін розвитку дитини;
- організація та доступність інклюзивної дошкільної освіти, її наступність із шкільною інклюзією;
- психологічна готовність дитини та її батьків до навчання спільно з однолітками з типовим розвитком;
- тісна співпраця з батьками, консультування батьків щодо розвитку дитини, особливостей методів її виховання і розвитку дитини;
- формування психологічної, когнітивної та методичної компетентності педагогів загальноосвітніх закладів для здійснення фахового супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії;
- створення спеціальних умов в класі, школі;
- підготовка учнів з типовим розвитком до взаємодії з однолітками, які мають особливими освітніми потребами.

Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум.

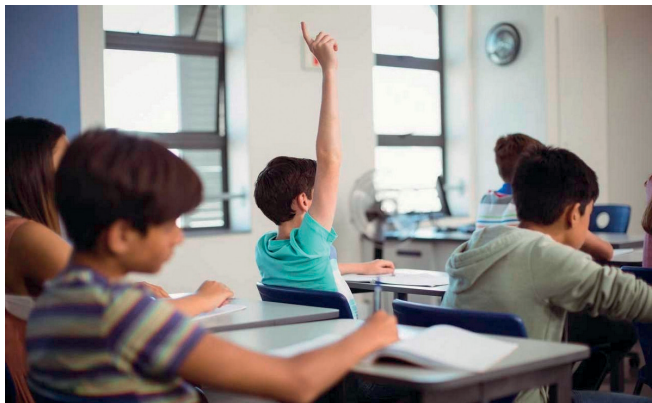
Психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку.

Результативність психолого-педагогічного супроводу залежить від взаємодії фахівців, яка ґрунтуватись на таких принципах:

- повага до індивідуальних особливостей дитини з особливими освітніми потребами;
- дотримання інтересів дитини з особливими освітніми потребами, недопущення дискримінації та порушення її прав;
- командний підхід – комплексність психолого-педагогічного супроводу (супровід дитини з особливими освітніми потребами має здійснюватися на основі комплексного підходу: аналізу порушень функцій розвитку дитини);
- неперервність супроводу (супровід має бути постійним і неперервним, починаючи з раннього віку і протягом дорослого життя);
- системність роботи (робота фахівців має відбуватись в системі, за якої кожна дія і стратегія члена команди відповідають не лише меті окремого спеціаліста, а й є засобом реалізації загальної мети психолого-педагогічного супроводу дитини);
- конфіденційність та дотримання етичних принципів;
- міжвідомча співпраця – узгодженість роботи (дії фахівців мають координуватись і узгоджуватись, має відбуватись постійне взаємоінформування про роботу кожного спеціаліста);
- активна співпраця з батьками дитини з особливими освітніми потребами, залучення їх до освітнього процесу та розроблення ІПР.

Команда супроводу виконує такі завдання:

- збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання ІПР;
- створення належних умов для інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище;
- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів і потреб;

- збереження і зміцнення здоров'я дітей;
- надання у процесі навчання і виховання комплексної психолого-педагогічної допомоги дитині з урахуванням стану її здоров'я, особливостей психофізичного розвитку; визначення напрямів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ, та забезпечення надання цих послуг;
- розроблення ІПР для кожної дитини з особливими освітніми потребами та моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини; моніторинг динаміки результатів навчальної, виховної і корекційно-розвиткової роботи, змін в стані здоров'я, інтелектуальній та емоційно-вольовій сферах дитини, її соціальній ситуації розвитку;
- консультування родини з питань виховання і розвитку дитини з особливими освітніми потребами;
- надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;
- професійна взаємодія фахівців.
- створення позитивного соціального середовища для інклюзії через підготовку учнів з типовим розвитком та їхніх батьків до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами; проведення інформаційно-просвітницької роботи у закладі освіти серед педагогічних працівників; батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини; формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

Ролі і завдання членів команди.

До складу Команди супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладі загальної середньої освіти входять:

постійні учасники: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з особливими освітніми потребами), вчитель-реабілітолог та батьки) дитини з особливими освітніми потребами тощо;

залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо.

Вчитель початкових класів та вчителі-предметники загальноосвітньої підготовки – проводять уроки, реалізуючи навчальні цілі, передбачені типовими навчальними програмами, які за потреби можуть бути модифікованими і зазначеними в індивідуальній програмі розвитку; виконують рекомендації корекційного педагога, психолога щодо індивідуального підходу до дитини чи закріплення певних навичок, одержаних на корекційних заняттях;

Вчитель початкових класів/класний керівник разом із соціальним педагогом та психологом – відповідають за формування колективу групи / класу, роботу з батьками.

Детальніше про регламент діяльності команди психолого-педагогічного супроводу, ролі і завдання всіх членів команди за посиланням: Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>

Організація роботи Команди супроводу

Загальне керівництво командою супроводу покладається на директора або заступника директора з навчально-виховної роботи/вихователя-методиста, який несе відповідальність за виконання покладених на Команду завдань та розподіл функцій між її учасниками.

Робота команди супроводу здійснюється в межах основного робочого часу працівників.

Однією з організаційних форм діяльності команди супроводу є засідання її учасників, яке проводиться не менше трьох разів протягом навчального року. За потреби скликаються позачергові засідання. Ініціювати позачергове засідання Команди супроводу може будь-хто з її учасників.

Головою засідання команди супроводу є директор або заступник директора з навчально-виховної роботи в закладі загальної середньої освіти, вихователь-методист в закладі дошкільної освіти.

Рішення засідання команди супроводу приймаються за результатами колегіального обговорення інформації кожного її учасника відкритим голосуванням (за умови присутності на засіданні не менше 2/3 від загального складу).

Рішення засідання команди супроводу оформлюється протоколом, який веде секретар засідання. Протокол засідання підписується головою, секретарем та всіма учасниками засідання.

Секретар призначається із числа складу постійних учасників Команди супроводу.

Партнерство з батьками.

Батьки як перші вчителі дитини і члени команди супроводу

Батьки – важлива частина навчальної команди дитини. Для досягнення якнайкращого результату надзвичайно важливо сформувані позитивні стосунки між членами цієї команди.

❖ Роль батьків у команді:

- брати участь у прийнятті рішень, що впливають на освіту та розвиток дитини;
- надавати свій дозвіл на проведення комплексного оцінювання розвитку дитини в ІРЦ;
- мати повну інформацію про умови навчання дитини;
- надавати необхідну інформацію, що може вплинути на навчання та поведінку дитини у школі;
- брати участь у розробленні Індивідуальної програми розвитку (ІПР) дитини;
- отримувати від учителів та інших спеціалістів інформацію про розвиток, навчання та успішність дитини, зокрема про реалізацію ІПР;

- мати доступ до інформації про навчання дитини в школі, включаючи результати оцінювання та звіти;
- отримувати консультації фахівців, що працюють з дитиною;
- регулярно отримувати звіти про успіхи дитини протягом навчального року;
- надавати дозвіл на додаткові послуги, що їх може потребувати дитина;
- оскаржувати рішення, що, на думку батьків, не найкращим чином задовольнятимуть освітні потреби дитини та працювати з командою над пошуком кращих рішень.

Обмін важливою інформацією з батьками дає змогу вчителям адаптувати можливості навчання та зі знанням справи вирішувати делікатні проблеми.

Така інформація може охоплювати:

- важливу медичну інформацію;
- успішні навчальні та поведінкові техніки, що батьки застосовують вдома;
- зміни в сім'ї – смерть родичів, розлучення батьків, загибель домашньої тваринки;
- минулий навчальний досвід дитини;
- намічені для дитини цілі, над досягненням яких батьки працюють вдома та ін.

Активна участь батьків дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі є однією з важливих передумов інклюзивної освіти. Додатково до шляхів співпраці з батьками, залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу має свої особливості. Тож розглянемо їх детальніше.

❖ ***Отримання інформації щодо прогресу у навчанні та розвитку своєї дитини.***

Усі батьки мають право отримувати інформацію про освітній процес, у тому числі інформацію про місію навчального закладу та його цінності, додаткові можливості та послуги, графік роботи навчального закладу, розклад уроків тощо. Окрім вищезгаданої інформації педагоги мають регулярно надавати батькам інформацію щодо прогресу у розвитку дитини, навчальні досягнення дітей.

Надаючи цю інформацію батькам дітей з особливими освітніми потребами, педагоги використовують інформацію, що міститься в індивідуальній програмі розвитку.

Надання цієї інформації може відбуватися різними шляхами: під час індивідуальних зустрічей з батьками, під час телефонних розмов чи надсилання інформації за допомогою електронної пошти. У будь-якому випадку такий обмін інформації є надзвичайно важливим, оскільки він забезпечує батьків інформацією про види діяльності, які вони можуть проводити з дитиною вдома, а отже, додатковими навчальними можливостями. Не зважаючи на важливість вчасного та регулярного надання інформації батькам, вчителям не слід обмежувати батьків лише цим рівнем залучення. Інший рівень залучення батьків передбачає їхню роль у наданні додаткової інформації педагогам.

❖ ***Надання інформації педагогам щодо прогресу у навчанні та розвитку своєї дитини.***

Батьки дитини з особливими освітніми потребами можуть суттєво допомогти вчителю, надаючи інформацію про дитину, яку вони знають найкраще, оскільки щодня взаємодіють з нею в різних ситуаціях. Від батьків учителі можуть дізнатися про темперамент дитини, її особливі потреби, події, які відбулися в сім'ї і можуть мати певний вплив на емоційний стан дитини.

❖ ***Участь батьків у роботі в команді з розроблення індивідуальної програми розвитку.***

Командний підхід до надання додаткової підтримки дітям з особливими освітніми потребами в освітньому процесі, при якому батьки є активними й рівноправними партнерами, є однією з особливостей і запорок успішного інклюзивного навчання. Одним із результатів роботи команди є створення індивідуальної програми розвитку, яка розробляється на основі навчальної програми відповідно до Державного стандарту початкової освіти з метою визначення освітніх цілей і навчальних завдань для дитини на основі її актуального рівня розвитку, для здійснення необхідних змін в освітньому процесі (адаптації і модифікації), а також для визначення та забезпечення додаткових потреб дитини, необхідних для успішного розвитку та навчання.

Для батьків, насамперед, важливо зрозуміти, в чому відрізняється робота вчителя від роботи асистента вчителя, з ким вони мають спілкуватися в першу чергу та ін.

Важливим є також розуміння батьками процесу комунікації – коли у класі працює один учитель, це очевидно. Коли у класі працює два педагоги, батькам не так легко зорієнтуватися щодо того, з ким вони можуть обговорити ті чи інші питання. Як зазначалося

на початку розділу, саме вчитель, а не асистент вчителя, несе основну відповідальність за навчання дітей. Тому все, що стосується навчання, поведінки дитини, її навчальних результатів потрібно обговорювати саме з вчителем.

Батькам важливо пам'ятати, що вчителі також потребують позитивного схвалення протягом усього року. Їм потрібно розуміти, що батьки, інші члени місцевої громади цінують їхню нелегку працю.

Залучення ресурсів

Проте, важливо пам'ятати, що в усіх випадках ключовим чинником успішної командної роботи є співпраця між членами команди, яка дає можливість ділитися результатами спостережень чи іншою інформацією щодо процесу навчання дитини та її поведінки, яку можна спостерігати у різний час та у різних місцях. Співпраця між членами команди дає можливість розробити індивідуальну програму розвитку дитини, яка відображає сильні сторони дитини, її інтереси, потреби, наявний рівень знань і навичок; визначити пріоритети в рамках навчальної програми, а також здійснювати систематичний моніторинг успішності дитини.

Як стверджує багато науковців, зусилля, спрямовані на покращення та розвиток інклюзивної освіти, мають стати невід'ємною частиною загальної підтримки шкіл для підвищення ефективності їхньої роботи⁷. Мета цієї підтримки має полягати у зниженні рівня виключення з навчального процесу окремих категорій учнів і забезпечення всім учням успішного досвіду навчання. Це передбачає зміни у підходах надання допоміжних послуг з боку фахівців шляхом перенесення акцентів у роботі з надання підтримки окремим учням з особливими потребами на спільноту фахівців, котрі працюють у школі. Іншими словами, надання послуг фахівцями окремим учням для подолання наявних у них труднощів у навчанні, що часто є наслідком невідповідної педагогічної практики, опосередковано веде до ізоляції цих учнів. Натомість, надання підтримки усій школі для виявлення та усунення перепон, що перешкоджають максимальній участі усіх дітей у житті школи, у тому числі дітей з особливими потребами, сприяє покращенню навчальних результатів цих учнів, а також покращенню шкільної атмосфери в цілому. Важливо також відзначити, що хоча школи можуть стикатися з однаковими викликами, шляхи їх вирішення, вочевидь, будуть різними, і при цьому інклюзивна практика в різних контекстах також може виглядати по-різному.

Спільне вирішення проблем потребує обов'язкового активного залучення всіх зацікавлених сторін. Зрештою, саме ефективність роботи вчителів і директорів шкіл, які забезпечують покращення якості навчально-виховного процесу з точки зору залучення всіх учнів та покращення результатів їхнього навчання, є передумовою створення ефективної інклюзивної освітньої практики.

⁷ *Slee and Allan, 2001; Tony Booth, 2011*

Як підсумок:

- ✓ Психолого-педагогічний супровід дитини в інклюзивному закладі – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум.
- ✓ Особливістю психолого-педагогічного супроводу в умовах інклюзії є індивідуальний підхід до вирішення завдань особистісного розвитку, навчання і виховання дитини. Результативність психолого-педагогічного супроводу залежить від координованості дій усіх фахівців.
- ✓ Мультидисциплінарний підхід передбачає взаємодію спеціалістів багатьох галузей (загальна та спеціальна освіта, соціальна педагогіка, психологія тощо), що дозволяє в комплексному супроводі дитини оптимізувати процеси її розвитку, виховання, навчання та соціалізації.
- ✓ Батьки – важлива частина команди супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Для досягнення якнайкращого результату соціалізації та навчання дитини надзвичайно важливо сформуванати позитивні стосунки між членами цієї команди.

Практика спільного викладання, як ресурс для інклюзивного навчання

Хоча практика спільного викладання ще не стала загальноприйнятою в Україні, оскільки потребує більших затрат і зусиль, її переваги є численними, а відтак знання особливостей здійснення спільного викладання позитивно впливатиме на якість освітнього процесу в інклюзивному класі.

На відміну від міжнародного досвіду, де спільне викладання проводить учитель разом із спеціальним педагогом, в Україні ця практика може здійснюватися вчителем спільно з асистентом вчителя, який часто має не лише педагогічну, а й спеціальну освіту.

Для ефективного планування свого робочого часу важливо знати можливі форми спільного викладання:

⇒ *Один викладає, інший допомагає:*

Цей підхід також відомий, як «основний і допоміжний вчитель», застосовується досить часто, оскільки є відносно простим і не потребує багато часу для спільного планування. Ця форма спільного викладання передбачає, що основний учитель визначає навчальний зміст, методи навчання, навчальні види діяльності для усіх учнів, у тому числі й учнів з особливими освітніми потребами. Допоміжний вчитель (асистент вчителя) надає підтримку окремим учням, проводить навчальні заняття з малими групами тощо.

⇒ *Паралельне викладання:*

Ця форма спільного викладання передбачає спільну відповідальність за процеси планування і викладання, яке проводиться обома вчителями паралельно з половиною класу – навчальний зміст залишається одним, хоча методи викладання можуть бути різними.

⇒ *Диференційоване викладання:*

При цьому підході більшість учнів працює у складі великої групи, а окремі учні працюють у малих групах (для отримання індивідуальної підтримки).

⇒ *Викладання в команді:*

У процесі командної роботи обидва вчителі спільно планують навчальний час, визначають навчальний зміст, організацію уроків, стратегії навчання та управління класом. Основний учитель і асистент вчителя одночасно проводять навчання з усім класом – у той час, як один вчитель пояснює або представляє навчальний матеріал, інший може демонструвати слайди чи інші навчальні матеріали.

Асистент вчителя в класі з інклюзивним навчанням: основні функції і завдання, форми співпраці.

Посада асистента вчителя була уведена в українське законодавство у 2010 році і знайшла своє подальше відображення у низці законодавчих і нормативно-правових документів, які зазначають посадові обов'язки та основні функції асистента вчителя⁸.

Важливо пам'ятати, що асистент вчителя допомагає вчителю працювати з усіма дітьми, надаючи додаткову підтримку у роботі з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Зокрема, асистент вчителя бере участь у створенні індивідуальної програми розвитку, проведенні спостережень за розвитком дітей, організації навчальних матеріалів тощо. Хоча, відповідно до нормативно-правового забезпечення, вчитель може розраховувати лише на пів ставки роботи асистента у своєму класі, така підтримка є важливим і корисним ресурсом.

Робота з асистентом вчителя передбачає від учителя певних додаткових зусиль – вміння використовувати практику спільного викладання, необхідності планувати час для спільного планування та обговорення освітнього процесу тощо. Проте, ретельно спланована робота з асистентом вчителя не лише забезпечить кращу якість викладання, а й сприятиме професійному розвитку педагогів.

⁸ Наказ Держспоживстандарту від 28.07.2010 № 327 «Про доповнення класифікатора професій». Постанова КМУ від 15.08.2011 № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» та ін.

Робота з асистентом педагога є певним викликом для багатьох учителів, адже вона також потребує від педагога додаткового часу для спільного планування, координації своєї роботи з роботою асистента педагога, часу для обговорення ефективності його/її роботи, спільного вирішення проблемних ситуацій, святкування досягнень. Традиційно педагоги, особливо учителі, звикли працювати наодинці – зачинивши двері класу, вони залишаються один на один із всім класом. У випадку роботи асистента вчителя, від педагога очікується знання основних форм співпраці, організації освітнього середовища, етапів формування ефективних партнерських стосунків тощо.

Практика роботи асистента вчителя є звичною у більшості країн Західної Європи та Північної Америки. За цей час роль асистентів вчителів еволюціонувала від надання загальної адміністративної та логістичної підтримки вчителів до безпосередньої роботи у класах, сприяючи досягненням навчальних результатів учнів. Асистенти вчителя відіграють дедалі активнішу роль у покращенні грамотності та математичних навичок дітей, а також у поліпшенні їхньої поведінки. Часто їм доводиться невтомно працювати, допомагаючи досягати академічного успіху дітям з труднощами у навчанні, дітям з особливими освітніми потребами.

В Україні практика асистента вчителя з'явилася разом із змінами у системі освіти, пов'язаними з упровадженням інклюзивного навчання – «системи освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників»⁹. І хоча концепція інклюзивного навчання в Україні частіше асоціюється з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, Закон України «Про освіту», як і більшість міжнародних документів (ЮНЕСКО, Світовий Банк, ЮНІСЕФ та ін.) трактує поняття особи з особливими освітніми потребами як «особи, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту». Одним із видів додаткової підтримки є упровадження практики роботи асистента вчителя.

Посада асистента вчителя: основні функції, завдання, необхідні компетентності

У листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 1/9–675 від 25.09.12 року «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» зазначено орієнтовні кваліфікаційні характеристики асистента вчителя в класі з інклюзивним навчанням, які розроблені у зв'язку з введенням зазначеної посади до типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 06.12.2010р. за № 1308/8603.

⁹ Закон України «Про освіту», 2017. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Компетентності асистента вчителя: що повинен знати і вміти асистент вчителя

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 1/9–675 від 25.09.12 року «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» зазначено необхідні компетентності асистента вчителя, зокрема **асистент вчителя повинен знати:**

- основи законодавства України про освіту, соціальний захист;
- міжнародні документи про права людини й дитини;
- державні стандарти освіти;
- нормативні документи з питань навчання та виховання;
- сучасні досягнення науки і практики у галузі педагогіки;
- психолого-педагогічні дисципліни;
- особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами різного віку;
- ефективні методи, форми та прийоми роботи з дітьми, використовуючи індивідуальний та диференційований підхід;
- рівні адаптації навчального та фізичного навантаження;
- методи використання сучасних технічних засобів та обладнання;
- основи роботи з громадськістю та сім'єю;
- етичні норми і правила організації навчання та виховання дітей;
- норми та правила ведення педагогічної документації.

Також зазначено, що **асистент вчителя повинен вміти:**

- застосовувати професійні знання в практичній діяльності;
- здійснювати педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання;
- разом з іншими фахівцями складати індивідуальну програму розвитку дитини;
- вести спостереження та аналізувати динаміку розвитку учня;
- налагоджувати міжособистісні стосунки між всіма суб'єктами навчально-виховної діяльності;
- займатись посередницькою діяльністю у сфері виховання та соціальної допомоги.

Асистент вчителя повинен мати комунікативні та організаційні здібності, здатність співчувати, співпереживати; ціннісні орієнтації, спрямовані на розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, на творчу педагогічну діяльність, навички вирішення конфліктних ситуацій.

Наводимо деякі рекомендації, які допоможуть керівникам шкіл і вчителям отримати найкращий результат від роботи асистента вчителя.

- ⇒ Асистентів вчителя не можна використовувати у якості додаткового ресурсу для роботи з учнями з низькою успішністю. Хоча у більшості випадків це робиться з найкращими намірами, варто розглядати асистентів учителів як додатковий ресурс для сприяння навчання та покращення успішності УСІХ учнів.

- ⇒ Асистентів вчителя потрібно використовувати для збільшення ефективності самого вчителя, а не для їх заміни. Школам слід організувати роботу вчителів таким чином, щоб ті учні, яким навчання дається найважче, проводили з учителем стільки ж часу, як і решта учнів.
 - ⇒ Удосконалення характеру та якості спілкування асистентів вчителя з дітьми може сприяти розвитку навичок самостійного навчання, що сприяють покращенню навчальних результатів. Важливо, щоб асистенти вчителя зосереджували свою увагу не лише на виконанні навчального завдання, а на розвитку власної відповідальності дитини за роботу над завданням.
 - ⇒ Ефективна робота асистентів вчителя залежить від попередньої підготовки. Тому керівники шкіл повинні передбачити достатньо часу на навчання асистентів вчителів, а також на консультації вчителів та їх асистентів.
-

Асистент вчителя/вихователя здійснює:

- спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб;
 - бере участь в організації освітнього процесу дитини з особливими освітніми потребами;
 - бере участь у розробленні ІПР;
 - адаптація освітнього середовища; навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами;
 - оцінка спільно з вчителем/вихователем рівня досягнення цілей, передбачених ІПР;
 - підготовка інформації для учасників засідання Команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб;
 - надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами;
-

Асистент вчителя – забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини; допомагає учителю в організації навчально-корекційного і виховного процесу; адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей дитини; допомагає дитині у виконанні навчальних завдань; відповідає за ведення індивідуальної документації на дитину; консультує батьків.

Основні завдання асистента вчителя інклюзивного навчального закладу полягають у:

- адаптації змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами;
- застосуванні під час уроку (навчального процесу загалом) системи додаткових заходів, спрямованих на опанування навчального матеріалу;
- доповненні (разом з учителями) навчальної програми матеріалом, засвоєння якого необхідне учневі з особливими потребами для повноцінного життя в класі, школі, суспільстві;
- участі у розробленні та реалізації індивідуальних навчальних планів на кожному з визначених етапів (оцінювання психофізичного стану розвитку дитини, визначення й погодження аспектів навчання, що потребують застосування спеціальних методик, певної адаптації завдань, модифікацій класного довідника, створення особливого графіка навчального навантаження, моніторинг результатів тощо);
- забезпеченні індивідуального підходу під час уроків та позакласних заходів (заняття з дитиною, яка не може працювати повний урок, потребує додаткової перерви тощо).

Обов'язки вчителя та асистента вчителя в контексті уроку

Обов'язки учителя	Спільні дії	Обов'язки асистента вчителя
<ul style="list-style-type: none"> - складати плани уроків та проводити заняття; - контролювати навчання учнів та допомагати їм; - надавати матеріали асистентові вчителя 	<ul style="list-style-type: none"> - обговорювати та прогнозувати очікувані результати; - обговорювати окремі стратегії, методи, результати; - вносити необхідні зміни (адаптації/модифікації, доповнення) до планів уроків 	<ul style="list-style-type: none"> - докладніше пояснювати елементи уроку тим учням, у яких виникають труднощі; - контролювати виконання вправ на закріплення; - контролювати процес, вести записи, надавати інформацію учителю

Основне завдання асистента вчителя – допомога вчителю в забезпеченні особистісно зорієнтованого, індивідуального підходу в освітньому процесі, зокрема у створенні індивідуальної програми розвитку для дитини з особливими освітніми потребами.

Більше про особливості діяльності асистента вчителя можна дізнатися у посібнику «Асистент вчителя в інклюзивному класі»: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/260/>

Індивідуальна програма розвитку: спільне планування, реалізація та моніторинг успіхів. Визначення цілей за критеріями SMART

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) для дітей з особливим освітніми потребами розробляється командою фахівців, до складу якої входять вчитель, асистент вчителя, батьки та інші відповідні фахівці – спеціальний педагог, вчитель-логопед, практичний психолог та ін. ІПР розробляється на основі навчальної програми, розробленої учителем, з урахуванням рекомендацій ІРЦ.

- Індивідуальна програма розвитку є обов'язковим освітнім документом для дітей з особливими освітніми потребами
- Її складає команда психолого-педагогічного супроводу, керуючись рекомендаціями ІРЦ
- Батьки обов'язково долучаються до розробки ІПР та затверджують її своїми підписами
- Цілі в програмі обираються актуальні та функціональні (тобто необхідні для розвитку дитини саме зараз і можливі для освоєння)
- Програма розробляється на навчальний рік і переглядається не менше, ніж три рази на рік
- У різних частинах програми можуть використовуватись як адаптації, так і модифікації та частини загальноосвітньої програми (для деяких предметів). Тобто, дитина може мати одночасно модифікації з одного предмету, адаптації з іншого, а з третього – навчатись за загальноосвітньою програмою (якщо їй це дозволяють навички).

За своєю суттю індивідуальну програму розвитку можна вважати контрактом між навчальним закладом та батьками, що закріплює вимоги щодо організації навчання дитини, зокрема визначає характер освітніх послуг та форм підтримки.

Основна ціль ІПР – побудова якісного навчального процесу для дитини з особливими освітніми потребами у відповідності до її реальних можливостей, виходячи з особливостей її розвитку та освітніх потреб.

Проведення ретельного обстеження і оцінки учнів з особливими освітніми потребами є обов'язковим компонентом ІПР, оскільки тільки за цими результатами можна сформулювати актуальні на цей час навчальні цілі та проводити моніторинг їх досягнень учнем.

Первинну інформацію про знання і уміння учнів з особливими освітніми потребами, команда психолого-педагогічного супроводу може отримати з висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини,

який складають фахівці ІРЦ за різними напрямками: фізичний, мовленнєвий, когнітивний розвиток, емоційно-вольова сфера, а також сформованість основних компетенцій навчальної діяльності відповідно до вікової норми.

Починаючи з другого року навчання, інформацію про актуальний розвиток дитини педагоги школи можуть отримати також із звіту про реалізацію індивідуальної програми розвитку за попередній рік.

Але, інколи цієї інформації може бути недостатньо. Зокрема, для оцінювання поведінки дитини, сформованості її соціальних, комунікативних та адаптивних життєвих навичок. Загальновідомим є те, що спостереження за поведінкою дитини, її соціальною адаптацією можливо проводити тільки в природньому середовищі та в реальний момент часу.

Таким чином, з метою отримання більш повної інформації члени команди психолого-педагогічного супроводу проводять власну, додаткову оцінку різних сфер розвитку дитини, а також безпосереднє спостереження за учнем.

Безпосереднє спостереження передбачає оцінку дитини у різному середовищі, у якому вона, зазвичай, функціонує. В умовах інклюзивного навчання це є надзвичайно важливим, оскільки дає можливість з'ясувати, як різні умови та оточення впливають на здатність учня до навчання та його досягнення у школі. Найчастіше таке оцінювання використовують вчитель та асистент вчителя, оскільки саме вони мають змогу спостерігати за дитиною впродовж всього навчального дня, а також під час спілкування з ровесниками та батьками, вільного часу на перервах.

Потенційні можливості та потреби дитини, в першу чергу, зумовлені особистісними характеристиками учня, глибиною його знань та рівнем сформованості навичок та мотивацією до навчання і пізнання. Лікарський діагноз ніколи не надає достатньо інформації для визначення та планування індивідуальних потреб дитини.

Постанова КМУ від 9 серпня 2017 р. N588

Про внесення змін до порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах

Відповідно до індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності на кожного учня з особливими освітніми потребами складається індивідуальна програма розвитку за формою згідно з додатком, яка забезпечує індивідуалізацію навчання, визначає конкретні навчальні стратегії та підходи.

В індивідуальній програмі розвитку зазначається загальна інформація про учня, наявний рівень знань і вмінь, динаміку розвитку, адаптацію навчального матеріалу, технічні пристосування, додаткові послуги (корекційно-розвиткові заняття), визначені на підставі висновку психолого-медико-педагогічної консультації.

Індивідуальна програма розвитку розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків учня або його законних представників, затверджується керівником загальноосвітнього навчального закладу і підписується батьками або законними представниками та переглядається двічі на рік (у разі потреби частіше) з метою її коригування.

Як зазначалось вище ІПР розробляється на один рік. Двічі на рік (за потреби частіше), програма переглядається з метою її коригування. Зокрема, коли у дитини виникають труднощі у засвоєнні визначеного змісту навчального матеріалу, чи навпаки виникає необхідність перейти до наступного рівня складності виконання завдань. Це може виявитися необхідним, наприклад, якщо: дитина досягла визначених освітніх цілей; у дитини виникають труднощі при досягненні визначених освітніх цілей; є потреба збільшити кількість послуг дитині; дитину переводять до іншої школи; у дитини спостерігаються проблеми з поведінкою тощо.

Структура ІПР включає такі розділи:

Назва розділу	Зміст розділу
1. Період виконання	Навчальний рік на який складається ІПР.
2. Загальна інформація про дитину	- Прізвище, ім'я, по батькові; - дата народження; - повне найменування закладу освіти; - рік навчання.

<p>3. Відомості про особливості розвитку учня</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Особливі освітні потреби; - стан здоров'я; - фізичний розвиток; - мовленнєвий розвиток; - розвиток когнітивної сфери; - розвиток емоційно-вольової сфери; - навчальна діяльність.
<p>4. Наявний рівень знань й умінь учня</p>	<p>Потенційні можливості; потреби.</p>
<p>5. Додаткові освітні та соціальні потреби учня</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Асистент вчителя; - асистент дитини; - вчитель-логопед; - інший спеціальний педагог.
<p>6. Психолого-педагогічна допомога</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Найменування психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять - фахівець, який проводить заняття; - місце, дата проведення та періодичність.
<p>7. Характеристика учня</p>	<p>Сфера розвитку (емоційно-вольова, фізична, когнітивна, мовленнєва, соціальна):</p> <ul style="list-style-type: none"> • стисла характеристика; • заплановані дії; • очікувані результати/уміння.
<p>8. Навчальні предмети (у разі необхідності розроблення адаптованої або модифікованої програми)</p>	<p>Навчальний предмет (програма – адаптована/модифікована). Звільнення від вивчення окремих навчальних предметів.</p>
<p>9. Адаптація</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Пристосування середовища; - психолого-педагогічна адаптація; - адаптація матеріалу; - спеціальне обладнання для дитини.
<p>10. Індивідуальний навчальний план</p>	<p>Навчальний предмет:</p> <ul style="list-style-type: none"> • цілі навчання; • зміст; • педагогічні технології, спрямовані на досягнення мети; • оцінювання знань, які засвоїв учень за рік/півріччя.

11. Джерела інформації	- Висновок ІРЦ; - попередня ІПР; - батьки; - учень; - інші.
12. Члени групи з розроблення ІПР	- Прізвище, ім'я, по батькові; - найменування посади; - підпис.
13. Узгодження ІПР	- Батьки/законні представники; - учень у разі, коли йому виповнилося 16 і більше років.
14. План консультування батьків	- Дата; - мета; - відповідальні особи.
15. Моніторинг стану розвитку учня і його навчальних досягнень	- Сфери розвитку/ навчальні предмети; - строк проведення.

Для ефективності планування освітнього процесу на рік обираються цілі щодо тих сфер, у розвитку яких дитина потребує допомоги. Із цією метою використовуються критерії *SMART*. Суть критеріїв полягає у відповідності цілям, що значно збільшує ймовірність їх досягнення. Зокрема, цілі повинні бути конкретними, вимірюваними, досяжними, доцільними (актуальними для дитини) та визначеними у часі.

<i>Specific</i>	Конкретність	Ціль має бути зрозумілою і однозначною. У формулюванні необхідно уникати абстрактних понять та понять, що позначають процес (покращити, підвищити).
<i>Measurable</i>	Вимірюваність	Критерій наголошує на необхідності мати вимірювані показники для визначення прогресу в досягненні цілі. Якщо прогрес у досягненні цілі не можна виміряти, то неможливо знати, чи є рух у напрямі успішної реалізації цілі.
<i>Achievable</i>	Досяжність	Індивідуальна ціль має бути реалістичною для учня, тобто такою, якої він може досягнути на даному етапі навчання та розвитку.

<i>Relevant</i>	Доцільність	Ціль має бути значущою та актуальною для дитини, тобто такою, що відповідає потребам дитини. Результат виконання поставленої цілі має просувати дитину в її розвитку.
<i>Time-related</i>	Визначеність у часі	Ціль має бути досягнута за певний проміжок часу, зазвичай упродовж одного навчального року. Наявність кінцевої дати допомагає сфокусувати зусилля на досягненні цілі у визначений строк чи раніше.

Цілі показують, що саме і за який проміжок часу має опанувати дитина в межах шкільного навчального року. Цілі завжди визначаються для кожного предмета або сфери розвитку окремо і, обов'язково мають функціональне спрямування: спілкування та взаємодія, самообслуговування, подолання труднощів у поведінці (шляхом навчання дотриманню правил та соціальній взаємодії), фізичний розвиток, розвиток соціальних навичок, навчання самостійності, самоконтролю та саморегуляції тощо.

В першу чергу, для навчання обираються цілі, що стосуються безпеки життя і здоров'я дитини та оточуючих людей (наприклад, в разі проявів учнем агресивної поведінки). Наступними за ієрархією є цілі соціальної взаємодії та комунікації, адаптивні навички та навички самостійності, і лише потім увага приділяється формуванню академічних компетенцій.

При складанні ІПР необхідно проаналізувати, які модифікації або адаптації слід розробити для пристосування освітнього середовища, психолого-педагогічного процесу, освітньої програми, підбір методів та засобів навчання з урахування особливими освітніми потребами учня.

Модифікації як зміни до навчального змісту, стосуються або його скорочення або зміни концептуальної складності навчального завдання. Скорочення змісту навчального матеріалу може виражатися у модифікації навчального плану або освітніх цілей для конкретної дитини, внесення змін до навчальних завдань, визначення мінімального змісту, який необхідно засвоїти.

При цьому важливо описати альтернативні форми оцінювання, які планується проводити для вимірювання навчальних досягнень дитини з особливими освітніми потребами.

Адаптації на відміну від модифікацій, адаптації змінюють характер подачі навчального матеріалу, не змінюючи зміст чи концептуальну складність навчального завдання. Зокрема, можуть використовуватись такі види адаптацій: пристосування освітнього середовища (збільшення інтенсивності освітлення в класних кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчається слабочуюча

дитина, забезпечення її слуховим апаратом); зміни у навчальних підходах (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання навчального завдання, зміна темпу занять, чергування видів діяльності тощо); адаптація навчальних матеріалів (адаптація навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів, картки-підказки тощо).

Освітній процес у класах з інклюзивним навчанням здійснюється відповідно до робочого навчального плану закладу освіти, складеного на основі типових освітніх планів закладів загальної середньої освіти. Відповідно до особливостей інтелектуального розвитку учня може розроблятися індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма.

Індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння учнем компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із учнем за наявності необхідних для цього ресурсів.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, кількість годин на вивчення кожного предмета за роками та тижневу кількість годин. Враховуються додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо.

Команда супроводу при забезпеченні індивідуалізації освітнього процесу вирішує від вивчення якого навчального предмету учень може бути звільнений (наприклад, іноземна мова – предмет не вивчається учнями з особливими освітніми потребами зі складними порушеннями розвитку та інтелектуальними порушеннями), а коли навчальні предмети будуть інтегровані. У такому випадку складається індивідуальний навчальний план, який містить перелік навчальних предметів, що буде вивчати учень. Потім визначається зміст програмного матеріалу, який учень має засвоїти на кінець року.

Індивідуальна навчальна програма дитини з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням розробляється на основі типових освітніх програм закладів загальної середньої освіти, у тому числі спеціальних, з відповідною їх адаптацією.

Індивідуальна навчальна програма визначає зміст, систему знань, навичок й умінь, які мають опанувати учні в навчальному процесі з кожного предмета, а також зміст розділів і тем.

При складанні індивідуальної навчальної програми педагогі, насамперед, аналізують відповідність вимог навчальної програми і методів, що використовуються на уроці, актуальним й потенційним можливостям дитини з особливим освітніми потребами.

Невід'ємною складовою процесу розроблення індивідуальної програми розвитку є оцінка динаміки розвитку дитини з особливими освітніми потребами, збирання відомостей про її успіхи (учнівські роботи, результати спостережень педагогів, контрольні листки, результати тестів, тощо).

Важливим етапом виконання ІПР є моніторинг реалізації ІПР, її перегляд та внесення змін, який здійснюється командою супроводу двічі на рік (у разі потреби частіше).

Метою моніторингу реалізації ІПР є:

- встановлення відповідності ІПР особливими освітніми потребами П учня;
- оцінка рівня відповідності отриманих результатів індивідуальним очікуванням, які прогнозувалися в ІПР;
- виявлення труднощів в реалізації ІПР та прийняття рішень щодо їх усунення;
- уточнення впливу реалізації ІПР на розвиток учня;
- перегляд та уточнення цілей і короткострокових завдань ІПР.

Невід'ємною складовою процесу моніторингу є оцінка динаміки розвитку дитини з особливими освітніми потребами, збирання відомостей про її успіхи (учнівські роботи, результати спостережень педагогів, контрольні листки, результати тестів, тощо).

Усі члени команди супроводу, залучені до розроблення ІПР, здійснюють моніторинг досягнень учня, в результаті чого готують висновок про ефективність стратегій, які застосовувалися. Діяльність дитини оцінюється не лише з позиції набутих знань, а перш за все – з позиції прогресивного розвитку.

Як підсумок:

Успішному втіленню ІПР сприяють декілька концептуальних складових, а саме:

- зацікавленість команди психолого-педагогічного супроводу та батьків учня з особливими освітніми потребами;
- ретельна оцінка знань, умінь і навичок дитини;
- реалістичні цілі, що визначені на основі індивідуальних потреб дитини;
- заплановані заходи з підтримки навчальної діяльності;
- оцінка та моніторинг навчальних досягнень.

ЗНАЙОМСТВО З ІНСТРУМЕНТАМИ ОНЛАЙН ОСВІТИ

Онлайн-освіта, на відміну від традиційної, характеризувалася інклюзивністю ще від початку її розвитку. Це пов'язано із тим, що онлайн-освіта:

- є транскордонною, і дозволяє використовувати освітні інструменти, незалежно від країни проживання;
- не має прив'язаності до фізичного простору, а, отже, є доступною для найрізноманітніших груп;
- дозволяє легко адаптувати матеріал для людей, які потребують додаткових аудіо/відео/текстових пристосувань;
- надає різні можливості, які є повністю безкоштовними.

У зв'язку із цим, ознайомлення із інструментами онлайн освіти є надзвичайно важливим для фахівців, які працюють із дітьми, що мають особливі освітні потреби. Ви можете використовувати ці інструменти у трьох випадках: для підвищення вашої власної кваліфікації; для використання у навчальному процесі; для підвищення рівня знань учнів з певних тем під час самостійної/домашньої роботи.

Більшість інструментів онлайн освіти доступні у вигляді курсів або окремих уроків у різноманітних формах. Це можуть бути подкасти (виклад матеріалу у формі аудіо записів), відео, інтерактивний/ігровий формат, а також заключне тестування/опитування з певної теми

У світі існує величезне різноманіття платформ, які пропонують безкоштовні курси з певних тем. Також окремі відео можна легко знайти на YouTube. Проте, на жаль, далеко не всі платформи мають україномовну версію. До найкращих платформ онлайн-освіти в Україні можна віднести [EdEra](#) та [Prometheus](#). Найбільш відомою платформою у світі є [Coursera](#), однак, далеко не всі курси тут є доступними українською чи російською мовами. Значний відсоток матеріалів викладається англійською. Також перевагою онлайн-курсів є те, що у випадку успішного опанування матеріалу, можливо безкоштовно отримати сертифікат.

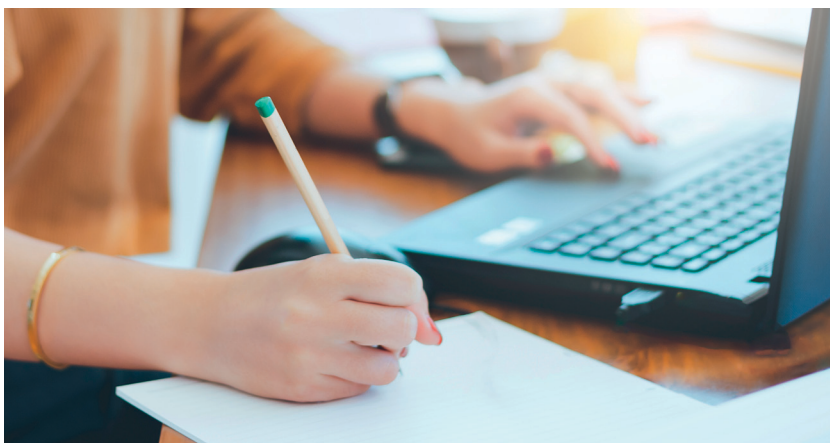
Які курси можна використовувати для підвищення свого рівня знань щодо інклюзії?

Робота вчителів початкових класів з дітьми із особливими освітніми потребами (EdEra). Курс складається із шести модулів:

- **Модуль 1. Філософія інклюзії. Частина 1.**
Одна лекція та модульні завдання
- **Модуль 2. Організація інклюзивної освіти в Україні. Частина 1.**
Чотири лекції та модульні завдання
- **Модуль 3. Робота вчителя з батьками.**
Одна лекція та модульні завдання
- **Модуль 4. Методи роботи з дітьми. Частина 1.**
Вісім лекцій та модульні завдання
- **Модуль 5. Організація інклюзивної освіти. Філософія інклюзії. Частина 2.**
Дві лекції та модульні завдання
- **Модуль 6. Методи роботи з дітьми. Частина 2.**
П'ять лекцій та модульні завдання

Окрім цього, ця платформа пропонує також наступні курси:

- Онлайн-курс для вчителів початкової школи (який також містить модуль з інклюзивної освіти).
- Недискримінаційний підхід у навчанні (спрямований на протидію дискримінації в освітньому середовищі).
- Участь батьків у організації інклюзивного навчання (який можна рекомендувати батькам дітей з особливими освітніми потребами).
- Кожен із курсів можна легко знайти, скориставшись пошуком за назвою на сторінці відповідної платформи.

Платформа Prometheus пропонує наступні курси:

- Впровадження інновацій в школах (дозволяє вийти на новий рівень роботи, навчитися реалізації власного бачення закладу, що є надзвичайно важливим, в тому числі, і для впровадження інклюзії).
- Протидія та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти (цей курс допоможе опанувати базові практичні знання для роботи з ситуацією булінгу (цькування) в закладі освіти та створити систему запобігання випадкам. До речі, цей курс підготовлений в рамках створення національної системи протидії та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти Міністерством освіти і науки України. Протидія булінгу є особливо важливою для створення інклюзивного середовища).

Платформа Coursera пропонує наступні курси:

- Basics of Inclusive Design for Online Education (Основи інклюзивного дизайну для онлайн-освіти, викладається англійською мовою, під час даної програми можливо опанувати інструменти, які можливо використовувати під час розробки власних інклюзивних курсів).
- An Introduction to Accessibility and Inclusive Design (Вступ до доступності та інлюзивного дизайну, викладається англійською мовою, під час даної програми можливо дізнатися про основи доступності, про головні види інвалідності, про головні інструменти доступності та адаптивні стратегії).

Отже, онлайн-курси є невід’ємною частиною інноваційної та сучасної роботи педагогів. Вони дозволяють не лише самостійно підвищити свій рівень знань щодо інклюзії та багатьох інших тем, але також і знайти нові стратегії зацікавлення учнів і батьків питаннями інклюзії.

Використана література

1. Архітектурна доступність шкіл: навч.-метод. посіб./за заг.ред. Байди Л.Ю., Красноюкової-Еннс О.В./Кол.авторів: Байда Л.Ю., Красноюкова-Еннс О.В., Бу-ров С.Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М.– К., 2012.– 216с.
2. Асистент вчителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник/ Н.М.Дятленко, Н.З. Софій, О.В. Мартинчук, Ю.М. Найда, під заг.ред. М.Ф. Войцехівського.-К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015.– 172с.
3. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. За заг. Редакці-єю Байди Л.Ю., Красноюкової-Еннс О.В./Кол. авторів: Байда Л.Ю., Красноюкова-Еннс О.В., Бу-ров С.Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М.– К., 2012.– 216с.
4. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посіб./ Тоні Бут; пер. з англ.– К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015.– 190с.– Ре-жим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/264/>
5. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб./[Тім Лорман, Джоан Дешпелер, Девід Харві]; пер. з англ.– К.: – СПД – ФО Парашин І.С. 2010.– 296с.
6. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб./Тім Лорман, Джоан Дешпелер, Девід Харві; пер. з англ. [Електронний ресурс] – К.: СПД-ФО Парашин І.С., 2010.– 296с.– Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/37/>
7. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник/За заг. ред. М.А. Порошенко та ін.– Київ: 2018.– 252с
8. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник.– Київ: ТОВ «Аген-ство «Україна», 2019.– 300с.– Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inkluzyiyavnz.pdf>
9. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. матеріали./Укладач – Со-фій Н.З.,– К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015.– 70с.
10. Універсальний дизайн в освіті: посібник/Під заг. ред.Софій Н.З.,– К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015.– 76с.
11. Школа для кожного: посібник/Упорядник: Байда Л.Ю.– К., 2015.– 60с.
12. Universal design for learning: A guide for teachers and education professionals. Council for Exceptional Children, USA, 2005.

Упорядники:

Софій Наталія Зіновіївна, канд.пед.наук, завідувачка ресурсним центром підтримки інклюзивної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, директорка Всеукраїнського фонду «Крок за кроком»

Найда Юлія Михайлівна, координаторка проєктів з питань інклюзивної освіти Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», старша викладачка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Публікація «Інклюзивне навчання: Інформаційний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти» розроблено в рамках проєкту «Інклюзивна реформа шкільної освіти в Україні: впровадження найкращих світових практик», який реалізується громадською організацією «Волонтерський Рух «Спільна допомога» (www.jointaid.org.ua) за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні (Київ).

Ця публікація стала можливою завдяки підтримці посольства США в Україні. Зміст цього видання є відповідальністю громадської організації «Волонтерський Рух «Спільна допомога» і необов'язково відображає погляди Посольства США в Україні або Уряду Сполучених Штатів Америки.

СПІЛЬНА ДОПОМОГА

всeкpaїнський фонд
«КРОК ЗА КРОКОМ»